

Joan Ventosa i Calvell, l'home de la Lliga Catalana a Burgos. Les relacions dels catalanistes conservadors amb els militars rebels durant la Guerra Civil*

BORJA DE RIQUER I PERMANYER

Universitat Autònoma de Barcelona

La localització de la «correspondència de guerra» dels dos màxims dirigents de la Lliga Catalana, Francesc Cambó i Joan Ventosa, ens permet disposar d'una informació privilegiada sobre l'actuació i el pensament d'aquest dos polítics durant la Guerra Civil Espanyola.¹ Es precís remarcar el caràcter excepcional d'aquest epistolari, integrat per unes de 200 cartes, notes i documents adjunts, donat què, a més de tenir una notable continuïtat², proporciona aquell tipus de notícies i de reflexions que normalment només apareixen a la correspondència privada i que és difícil trobar als documents públics, o als mateixos llibres de memòria, sempre editats en funció de la conveniència política del moment.³ D'altra banda, la continuïtat de les cartes ens permet seguir amb detall com la visió de la Guerra Civil que tenen aquests polítics catalanistes va modificant-se a mida que el conflicte s'allarga i desapareix el caràcter de «provisionalitat» que hom atorgava als instruments de govern creats pel general Franco.

* Rebut: 15.12.2011 – Acceptat: 8.3.2012

¹ Aquesta correspondència en troba dins del fons documental de Narcís de Carreras (FNC), secretari i apoderat de Francesc Cambó, que està dipositat a l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC). En aquest text ho citem com FNC-ANC.

² D'aquestes 200 cartes, considero que 121 tenen un notable interès històric. D'aquestes, 47 són de l'any 1936-38; de l'any 1937; 19 de l'any 1938; 9 de l'any 1940 i 8 no tenen data.

³ Hem reproduït el text de les cartes tal i com va ser escrit, sense cap correcció ortogràfica ni estilística.

En aquest article ens limitem a reproduir i comentar només les opinions que sobre la Guerra Civil tenien Francesc Cambó i Joan Ventosa durant els primers mesos del conflicte. I, sobretot, en aquest text donem informació i analitzem les relacions que Joan Ventosa establirà amb els principals dirigents de la rebel·lió militar, especialment amb els generals Franco i Dávila, com a conseqüència de les converses que tindrà amb ells en el curs dels seus viatges a la zona dominada pels militars rebels. D'aquesta manera, no tractem en aquest article moltes altres coses importants que també apareixen en aquesta correspondència, com ara les gestions realitzades per a salvar les vides de gent que estava detinguda a la zona republicana, o el difícil moment pel que passarà la «Compañía Hispano Americana de Electricidad» (CHADE), la gran empresa establerta a l'Argentina i que dirigien Cambó i Ventosa.⁴

No cal presentar massa aquests rellevants dirigents del catalanisme conservador, però si recordar alguns trets significatius de la seva situació política just abans de la Guerra Civil. Joan Ventosa i Calvell⁵ era vicepresident del Comitè de Direcció de la Lliga Catalana i el portaveu d'aquest partit a les Corts elegides el febrer de 1936. Per la seva banda, Francesc Cambó⁶, tot i ser el màxim dirigent del partit, com no havia estat elegit diputat aquelles eleccions, tenia un paper més secundari en la vida política espanyola.

Aquesta correspondència te un interès especial perquè, malgrat que Cambó i Ventosa es van veure sovint durant el conflicte, residien en llocs distants. I perquè, sobretot, tingueren unes diferents relacions amb els principals dirigents del bàndol militar. Com és conegut, l'esclat de la guerra civil va sorprendre a Francesc Cambó estiuellant en el seu iot «Catalònia», en aigües de l'Adriàtic, prop de Trieste, mentre Ventosa es trobava a la ciutat Barcelona. Cambó va passar gran part de la guerra civil residint a Itàlia, primerament a Rapallo, a la Liguria italiana, i després

⁴ Com a conseqüència de l'esclat de la guerra, i per evitar que la companyia pogués ser confiscada o intervinguda pel govern republicà o pel de Franco, el directiu de la CHADE forjaren una operació d'enginyeria financera per tal de convertir en argentina aquesta empresa espanyola. Així, la CHADE fou buidada de tot el seu patrimoni que passà a la «Compañía Argentina de Electricidad» (CADE), pel novembre de 1936.

⁵ Joan Ventosa i Calvell (Barcelona 1879- Lausane 1955), polític, advocat i home de negocis, fou el màxim col·laborador de Francesc Cambó en assumptes polítics i empresarials. Diputat a Corts del 1907 a 1923, Ventosa serà el primer militant de la Lliga Regionalista que arribà a ministre, ja que ocupà la cartera d'Hisenda amb García Prieto (novembre 1917- març 1918); després també fou ministre de Proveïments amb Maura (setembre-novembre 1918) i d'Hisenda en el darrer govern de la Monarquia, el de l'almirall Aznar (febrer-abril 1931). Durant la República fou elegit diputat del Parlament de Catalunya (1932) i de les Corts Republicanes (1933 i 1936). Era vicepresident de la CHADE, president de «Luz y Fuerzas de Levante», de la Banca Marsans i de la «Sociedad Financiera de la Industria y del Transporte».

⁶ Francesc Cambó i Batlle (Verges 1876- Buenos Aires 1947), advocat, polític, home de negocis i màxim dirigent de la Lliga després de la mort de Prat de la Riba (1917). Fou diputat a Corts (1907-1909 i 1912-1923) i ministre de Foment (març-novembre de 1918) i d'Hisenda (agost 1921-març 1922), les dues ocasions en governs presidits per Antonio Maura. Principal dissenyador de la CHADE, Cambó serà president d'aquesta companyia des de 1927 fins la seva mort, així com membre del consell directiu de la SOFINA i de nombroses companyies internacionals. Durant la República havia estat elegit diputat a Corts pel nombre de 1933 però no fou reelegit pel febrer de 1936.

a Abbazia⁷, prop de Triestre, que llavors era també territori italià. Posteriorment, a partir de gener de 1938, anà a viure a Montreux, a Suïssa. A part de viatjar molt sovint per Itàlia i Suïssa, Cambó farà freqüents estades a París, a Brussel·les i a Zurich, normalment per assistir a les reunions del Consell Directiu de la CHADE, o per donar instruccions a l'Oficina de Propaganda que la gent de la Lliga Catalana havia muntat a París. Per la seva banda, Joan Ventosa, que havia aconseguit sortir de Catalunya amb la seva família a començament d'agost del 1936, residirà normalment a Brussel·les, a on hi havia les oficines de la CHADE i la seu social SOFINA.⁸ Ventosa realitzarà durant la guerra nombrosos viatges per Europa, normalment per a fer gestions financeres encarregades pel govern del general Franco. Així, anirà sovint a París i també a Londres, a Roma, a Zurich i a Berlín.

Ara bé, el que més el diferenciarà de Cambó serà què, com veurem, Joan Ventosa realitzarà diversos viatges a la «zona blanca»⁹ durant la Guerra Civil per tal d'entrevistar-se amb els principals responsables polítics, militars i econòmics, i especialment amb el general Franco. Evidentment tots dos, Cambó i Ventosa, es trobaren en diverses ocasions, normalment a diferents ciutats italianes, a París, a Brussel·les a Zurich, però la majoria del temps de la guerra visqueren en països diferents.¹⁰ És això el que atorga gran rellevància i interès a aquesta correspondència, atès que tots dos polítics es vien obligats a informar amb deteniment al seu amic i company de tot el que coneixien respecte del conflicte, així com transmetre-li les seves opinions polítiques respecte l'evolució de la Guerra Civil i sobre les relacions que havien de tenir amb els responsables del govern de Burgos.

En un altre escrit ja vaig comentar amb deteniment les diferències d'opinió sobre la situació política espanyola què, just abans de produir-se la rebel·lió militar de juliol de 1936, tenien Joan Ventosa i Francesc Cambó.¹¹ A la correspondència establerta entre tots dos, com a conseqüència de l'assassinat de José Calvo Sotelo, es pot trobar clarament explicitada les tesis més prudentes i calmades de Cambó sobre el que calia esperar, i desitjar, en aquella situació crítica. Cambó, el 17 de juliol de 1936, des de la tranquil·litat de les aigües de l'Adriàtic, creia

⁷ Abbazia, a la península d'Istria, és l'actual Opatji, a Croàcia. Cambó va comprar allà una gran residència, Villa Irene.

⁸ La «Société Financière de Transports et d'Entreprises Industrielles» (SOFINA), llavors el holding elèctric més important del món, era la propietària de la majoria de les accions de la CHADE, de la CADE i de la Barcelona Traction (la Canadenca). Cambó i Ventosa foren membres del seu Consell Directiu des de 1920 fins la mort.

⁹ Així anomenava Cambó a la zona dominada pels militars rebels en el seu dietari. F. Cambó, *Meditacions. Dietari. (1936-1940)*. Barcelona: Editorial Alpha, 1982, p. 17.

¹⁰ He pogut verificar les següents trobades entre Cambó i Ventosa durant la Guerra Civil: a l'agost de 1936 a Rapallo (Itàlia); pel novembre 1936 a París; pel gener, març i abril de 1937 a París; l'abril de 1937 a Brussel·les; pel març de 1938 a París, pel maig de 1938 a Zurich; pel juny 1938 a París; pel setembre de 1938 a Brussel·les; pel novembre de 1938 a París; pel gener de 1939 a Montreux; i finalment pel maig de 1939 a Zurich.

¹¹ Veure el meu llibre *Francesc Cambó. Entre la Monarquia i la República (1930-1932)*. Barcelona: Editorial Base, 2007, especialment les pp. 149-155 i les pp. 189-195.

positiu que no s'hagués produït a Espanya «una reacció violenta» per part de l'extrema dreta, atès que considerava que els falangistes eren una mena de pistolers del sindicat lliure i que la seva actuació no podia ser identificada amb «les violències coratjoses dels temps heroics del feixisme». Per Cambó, en aquells moments, la pitjor solució seria que «una militarada o reacció dretista prematura que llancés del govern als homes del Front Popular abans de que aquests s'hagin desacreditat davant els seus». Segons el líder catalanista, el que convenia als sectors conservadors espanyols era que el govern del Front Popular espanyol continués, perdés el seu prestigi, es dividís i finalment caigués. Era per això que Cambó considerava que, en aquelles circumstàncies, una nova dictadura militar, «provocaria una anarquia espantosa». En la seva opinió, ni crisi econòmica, ni les perturbacions polítiques i socials, justificaven que a Espanya hi hagués una reacció dretana violenta per establir l'ordre. Fins i tot pensava que als catalanistes conservadors els interessava esperar que les esquerres espanyoles en el poder ampliessin l'estat autònom republicà amb l'elaboració de nous estatuts. Segons Cambó, l'autonomia catalana es consolidaria si junt amb els estatuts basc i gallec, també s'hi afegien els de València i d'Aragó. En una carta a Joan Ventosa, del mateix 18 de juliol de 1936, Cambó es ratificava en el seu judici que una violenta reacció de les dretes a Espanya seria «extemporània, prematura i perturbadora».¹²

L'opinió política que tenia llavors Joan Ventosa sobre la situació espanyola no era tan optimista. Ell, que havia estat a Madrid pocs dies abans de la rebel·lió militar, tenia una percepció molt diferent. Així, el 15 de juliol de 1936, a la seva intervenció com a portaveu de la Lliga Catalana davant la Diputació Permanent de les Corts republicanes, reunides urgentment amb motiu de l'assassinat de José Calvo Sotelo, Ventosa havia dit: «no recuerdo que España haya atravesado una situación de anarquía y de desorden, persistente y crónica, como la que atraviesa ahora».¹³

Com es conegut, quan Cambó tingué notícia que la temptativa de cop d'estat militar esdevenia una guerra civil i que a Catalunya s'havia iniciat un violent procés revolucionari, canvià totalment d'opinió i d'actitud. De forma simplista, i força influït per les informacions tremendistes que rebia del que passava a Catalunya, arribà a la consideració que el conflicte hispànic era l'enfrontament entre *la civilització i la barbàrie*, i que la seva opció política era ben clara: calia donar tot el suport possible als militars rebels per restablir l'ordre social. Amb la col·laboració de Joan Ventosa, que havia pogut passar a França a començament del mes d'agost, tots dos iniciaren una campanya per tal de recaptar diners i altres suports en favor dels militars rebels entre els catalans que ja s'hi trobaven fora de Catalunya.¹⁴ El mateix Francesc Cambó, els primers dies del mes d'agost

¹² Carta de F. Cambó a J. Ventosa, del 18 de juliol de 1936, des d'Abbazia. FNC-ANC.

¹³ Veure el meu llibre *L'últim Cambó (1936-1947). La dreta catalanista davant la guerra civil i el franquisme*. Vic: Editorial Eumo, p. 43.

¹⁴ Les primeres cartes de Cambó als militants de la Lliga indicant-los que havien d'enviar diners als representants dels militars rebels son de finals d'agost de 1936.

de 1936, va lliurar un taló per valor de 10.000 lliures esterlines, quantitat força considerable llavors, al representant a París dels militars rebels, l'antic ambaixador José Quiñones de León.¹⁵

Les primeres cartes posteriors al 18 de juliol de 1936 que tracten àmpliament de la nova situació política espanyola, ja son de començaments del mes de setembre de 1936. A les anteriors, les del mes d'agost, normalment només s'hi informa de la gent que ha pogut sortir de Catalunya i que ha arribat a França o a Itàlia, i també d'aquells coneguts que es suposa han estat detinguts i assassinats a Barcelona. A una missiva del dia 5 de setembre, Joan Ventosa informava a Cambó que hi havia gent de la Lliga Catalana, o molt propera al partit, que ja estava col·laborant, a títol individual, amb els militars rebels a Burgos o Salamanca: «*Ahir va ésser aquí en Garí¹⁶ que venia de Burgos i se n'hi va tornar, sortint ahir al vespre. Havia parlat amb el general Cabanellas.¹⁷ Sembla que per part dels militars hi ha bona disposició d'esperit, però ja comencen a agitar-se alguns elements polítics, entre ells especialment l'Amado¹⁸, antic Sub-Secretari d'en Calvo Sotelo, amb un esperit hostil a nosaltres. Sembla que un dels que ens defensa més és en Bau¹⁹, que forma part del Comitè o Consell d'Indústria.*

Vaig encarregar a en Garí que en tornar a veure el general Cabanellas li faci constar l'esforç que havíem fet fins ara i el que estàvem procurant encara fer, afegint-li per compte meu, que jo no volia tornar per Espanya perquè no volia tenir l'aire del senyor que va a buscar un avantatge, però que estava a la disposició del meu país disposat a fer tot l'esforç que calgués per l'obra de defensa i reconstrucció.

¹⁵ José Quiñones de León, que havia estat l'ambaixador d'Espanya a París (1916-1931), era un destacat polític monàrquic vinculat a l'ex-rei Alfons XIII —en fou un dels seus marmessors testamentaris. Quiñones havia muntat a l'hotel Meurice de París la representació oficiosa dels militars rebels. La informació sobre el donatiu de Cambó es troba a la carta de J.Ventosa a F. Cambó del 23 de novembre de 1936, FNC-ANC.

¹⁶ Josep Garí Gimeno (1886-1965), important financer català que era el director general de la Banca Arnús-Garí. Era amic i soci de Cambó i Ventosa des de feia anys. També era membre del consell d'administració de la CHADE.

¹⁷ El General Guillermo Cabanellas, que s'havia aixecat a Saragossa pel juliol de 1936, era com el general més antic, el president de la primera «Junta de Defensa Militar» dels rebels, que funcionà a Burgos des del 23 de juliol fins el 1 d'octubre de 1936, en que fou substituïda per la «Junta Técnica del Estado».

¹⁸ Andrés Amado Reigondaud (1886-1964), advocat de l'estat, havia estat director general del Timbre amb José Calvo Sotelo durant la Dictadura de Primo de Rivera. Membre de Renovación Española, per l'octubre de 1936 fou nomenat president de la «Comisión de Hacienda de la Junta Técnica del Estado», amb seu a Burgos. El 30 de gener de 1938 Franco el nomenarà ministre d'Hacienda del seu primer govern.

¹⁹ Joaquin Bau Nolla (1897-1973), destacat polític carlí català que havia estat alcalde de Tortosa durant la Dictadura de Primo de Rivera i diputat a Corts en 1933 i 1936 pel Bloque Nacional. Des de setembre de 1936 era el president de la «Comisión de Industria, Comercio y Abastos» de la Junta de Defensa». Bau era el català que tenia un càrrec més important a la «zona nacional». Amb Bau també s'hi estava a Burgos, com a segon responsable d'aquesta «Comisión», Demetrio Carceller Segura (1894-1964), un home força vinculat als interessos industrials catalans, que serà ministre d'Indústria de Franco de 1940 a 1945.

Sembla que a en Gil Robles²⁰ els de Falange li varen donar mitja hora per a que sortís de Burgos.»²¹

Dos dies després, Cambó responia a Ventosa intentant de fixar quina havia de ser la posició política dels dirigents de la Lliga Catalana davant els militars de Burgos. *«És molt interessant el que em dius en la teva del dia 5. Crec que a Burgos no hi hem d'anar nosaltres, però hi hem d'enviar amics nostres. En Garí pot ajudar. També en Mena²²... A Burgos hi treballa en Felip Bertran²³ en l'organització dels serveis sanitaris i li he escrit donant-li instruccions. Els problemes de després de la guerra civil²⁴ són els més terribles, sigui qui sigui el vencedor. Ho son tant que si no es té un encert prodigiós pot esvair-se en dies el fruit de la victòria, ...i recomençar una guerra civil entre blancs o una guerra social entre rojos.»²⁵*

L'endemà mateix, Cambó tornava a insistir a Ventosa en la necessitat de posar-se al servei dels militars de forma incondicional i sense demanar res a canvi: *«Pel que em diuen a mi, la desorganització de la part que podríem dir-ne civil és immensa i dóna sèries preocupacions per a l'esvenidor... Jo no paro d'insistir prop del senyor del Meurice²⁶ i dels amics que tenen relació amb els caps, que en aquests moments els polítics han de donar proves de la màxima abnegació ajudant i treballant sense pretendre ni demanar res.»²⁷*

Ben aviat també serà un motiu de preocupació dels dirigents de la Lliga Catalana el tenir notícies què, a l'anomenada «zona nacional», es difonia una mala imatge dels catalans i no es diferenciava entre els qui estaven amb la revolució i la Generalitat dels qui donaven suport als militars rebels. Era per això que Cambó considerava necessari que la propaganda i la informació que es divulgues des de Burgos o Salamanca aclarís que *«qui governa i assassina a Barcelona són els no catalans. I no estaria de més que fessis arribar a n'en Franco o a n'en Mola, o a tots dos, que no s'hauria de parlar, en els comunicats que donen per la radio, de «columnas catalanas», sinó de columnes enviades pels anarquistes que dominen Barcelona. És urgent fer el possible perquè no es vagi creant un ambient anticatalà.»²⁸*

²⁰ José Maria Gil Robles, màxim dirigent de la CEDA, desmenteix aquesta versió dels fets al seu llibre *No fue posible la paz*. Barcelona: Ariel, 1968, p. 795. Segons Gil Robles, durant la seva estada a la «zona nacional», a agost-setembre de 1936, mai fou amenaçat per ningú.

²¹ Carta de J.Ventosa a F.Cambó, del 5 setembre 1936, escrita des de Brussel·les. FNC-ANC.

²² No he pogut identificar a aquesta persona anomenada «Mena».

²³ Felip Bertran i Güell (1901-1965), militant de la Lliga Catalana que l'any 1935 havia estat el conseller de Sanitat del govern de la Generalitat intervinguda pel govern de Madrid. Era fill de Josep Bertran i Musitu, també militant de la Lliga, bon amic i soci de Cambó i Ventosa, que durant la guerra civil dirigirà el «Servicio de Información de la Frontera del Nordeste» (SIFNE), al servei dels militars rebels. Bertran i Güell havia participat en la preparació de la rebel·lió militar de juliol de 1936.

²⁴ Subratllat en l'original.

²⁵ Carta de F.Cambó a J.Ventosa del 7 setembre de 1936, des d'Abazzia (Itàlia). FNC-ANC

²⁶ Com hem dit, José Quiñones de León, que era representat oficiós a França dels militars rebels, residia a l'hotel Meurice de París

²⁷ Carta de F.Cambó a J.Ventosa del 8 de setembre de 1936, des d'Abbazia (Itàlia). FNC-ANC.

²⁸ Carta de F.Cambó a J.Ventosa, del 11 de setembre, des d'Abbazia (Itàlia) FNC-ANC.

Aquell mateix dia, Joan Ventosa informava a Cambó que des de Brussel·les estava en comunicació constant amb Quiñones de León i que amb regularitat començava a lliurar-li informes sobre gestions financeres que serien de gran utilitat pe la Junta Militar de Burgos: «*fa dos dies que li he enviat una nota que ha estat tramesa a Espanya per una combinació que els podria proporcionar 550.000 lliures de moment*». I també li feia saber que les seves actuacions estaven tenint una molt bona acollida a Burgos: «*Per una carta que rebo avui d'en Garí, a qui vaig encarregar que fes manifestacions concretes a Burgos, m'entero de que allí han fet gran efecte i que tenim allí les portes obertes de bata a bat. A més d'en Garí he tingut ocasió de parlar aquí amb un altre emissari d'en Bau.*».²⁹

Ara bé, ben aviat els polítics catalanistes començarien a manifestar una certa preocupació per si realment els de la «Junta de Burgos» coneixia amb detall les grans aportacions econòmiques que ells havien fet i les tasques d'assessorament realitzades la gent de la Lliga. Hi havia una certa malfiança sobre si Quiñones de León transmetia correctament o no les informacions sobre tot el que feien els catalanistes: «*...en Garí, en Bertran i altres que em serveixen per a mantenir la relació amb els de Burgos... em fa l'efecte que (Quiñones) no havia dit res a Burgos de l'aportació feta per nosaltres. Dic això perquè quan se'ls hi ha comunicat ho han rebut com una notícia nova*».³⁰

Durant el mes de setembre de 1936, els dos dirigents catalanistes van començar a avaluar la conveniència que Joan Ventosa fes un viatge exploratori a la «zona nacional»: «*Crec igualment que a res t'has de comprometre sense haver estat a Burgos, parlar amb els generals i veure l'actitud dels Srs. de la Junta. Sols llavors podràs prendre una decisió. Siga la que siga, crec que han d'extremar-se les amabilitats i les consideracions amb els Generals. Ens hem de presentar amb el màxim de modèstia i disposats a tots els sacrificis menys un. El d'utilitzar-nos per a demà per a una tasca que prèviament sapiguéssim que està condemnada al fracàs*».³¹ Cal tenir present que, des de finals d'agost, Ventosa havia fet diferents visites «exploratòries» als principals responsables dels bancs nacionals de França, Bèlgica, Gran Bretanya i Itàlia i a destacats homes de negocis per tal de veure com es podrien bloquejar els recursos financers que volia utilitzar el govern republicà per comprar armes.

A finals del mes de setembre arribà la invitació oficial per a que Joan Ventosa anés a Burgos a parlar amb els dirigents de la zona rebel: «*Ahir va venir en Güell*³². *La invitació per anar a Burgos ha estat feta en virtut d'un acord pres en la sessió de fa uns quants dies varen celebrar a Salamanca els generals que formen la Junta. No han concretat que volen, i jo suposo que el que desitgen és que hi vagi, més que amb un càrrec determinat, per assessorar i orientar. He contestat que desitjava una setmana*

²⁹ Carta de J.Ventosa a F.Cambó, del 11 de setembre de 1936, des de Brussel·les FNC-ANC.

³⁰ Carta J.Ventosa a F.Cambó, del 14 setembre de 1936, des de Brussel·les. FNC-ANC.

³¹ Carta de F.Cambó a J.Ventosa, del 24 de setembre de 1936, des del Simplon, Suïssa. FNC-ANC.

³² Santiago Güell i López (1880-1954), baró de Güell, era el germà petit de Joan Anton, conde de Güell i marquès de Comillas.

*per arreglar els meus assumptes i que arribaria el diumenge dia 4, però que si es tractava d'alguna cosa urgent, en Santiago no havia de fer més que telefonar-me i sortiria immediatament. Crec que hi vaig en les millors condicions perquè és l'única invitació feta a un home polític. Així i tot, les dificultats són enormes. Crec que, de moment, haig de veure com estan les coses i examinar les possibilitats de sortir-ne, abans d'assumir cap responsabilitat definida. Ja veurem».*³³

L'anada de Ventosa a Burgos significava, de fet, un reconeixement mutu entre els lliguers i els militars rebels. Per part dels catalanistes, era una clara mostra d'adhesió a la causa rebel i la confirmació que estaven disposats a donar tota mena de suports. Per part dels militars era evident que la invitació oficial suposava la voluntat d'establir relacions estables i de demanar ajuts i assessorament als catalanistes de la Lliga. Així, el viatge de Ventosa s'inscrivía en l'estratègia que començava a dissenyar Francesc Cambó: era precís aconseguir una bona situació política per si en algun moment Franco cridava a forces civils al seu govern. Pensaven que calia estar preparats perquè tard o d'hora els militars haurien de recorre a polítics per a gestionar els greus problemes amb qui s'enfrontarien. I confiaven que Joan Ventosa seria un dels escollits.

La primera informació que tenim de com va anar el primer viatge de Ventosa a «l'Espanya blanca» és una carta escrita des del mateix Burgos el 5 d'octubre. A la missiva Ventosa informava a Cambó dels contactes polítics que havia tingut i aclaria algunes qüestions que preocupaven força a tots dos dirigents catalanistes, especialment l'actitud dels militars envers Catalunya i l'anticatalanisme existent. Igualment de la carta se'n dedueix que fou el mateix Ventosa qui proposà als militars la redacció d'una declaració, o una carta d'adhesió, que signarien destacats polítics i homes de negocis catalans: «Avui he tingut una llarga conversa amb el General Franco, amb el seu germà³⁴ —que és un factòtum— i amb el general que ha estat nomenat President del Consell Tècnic —una mena de Consell executiu³⁵. Desitgen de mi un assessorament, sense cap càrrec fixa, inclús no solament quan ells m'ho demanin, sinó per iniciava meva, sempre que em sembli oportú. Penso estar aquí uns quants dies i després tornar a l'estranger. Han estat amb mi extremadament afectuosos i deferents. Han insistit molt en que tota l'organització actual era merament provisional; inclús en Franco ha dit que ho era el nomenament dels elements militars.

Li he parlat de Catalunya i tant a n'ell com al seu germà els he trobat ben disposats i contraris a la campanya anticatalana. He indicat —i li ha semblat molt bé— que pot-

³³ Carta de J. Ventosa a F. Cambó, del 28 de setembre de 1936. FNC-ANC.

³⁴ Nicolás Franco Bahamonde (1891-1977), enginyer naval, era el germà gran del general. Durant els primers mesos de la Guerra Civil fou el seu col·laborador més íntim, com a secretari general de la «Junta Tècnica». L'any 1938 fou nomenat ambaixador a Portugal, a on s'hi estarà fins 1957.

³⁵ Es refereix al general Fidel Dávila Arredondo (1878-1958), home de confiança de Franco, que 1 d'octubre de 1936 havia estat designat president de la «Junta Tècnica del Estado» i era, a més, cap de l'estat major dels militars rebels. Després de la mort del general Mola, passà a ser el cap de l'exèrcit del Nord i poc després ministre de Defensa del primer govern de Franco (1938-1939). Posteriorment fou ministre de l'Exèrcit (1945-1951).

*ser a l'estranger podria publicar-se algun document escrit per personalitats representatives de Catalunya, fent constar que no és una lluita dels catalans col·lectivament, sinó dels elements anarquistes. T'ho dic per si et sembla bé la idea, puguis iniciar-ho. He parlat de tot i seguirem parlant. No t'ho puc ara contar amb detall....Un dia d'aquests aniré a Valladolid a veure en Mola».*³⁶

Dos dies després, també des de Burgos, Joan Ventosa demanava a Francesc Cambó que li facilités documentació sobre diferents qüestions polítiques que interessaven molt a la Junta de Burgos, entre elles textos explicatius del funcionament dels sistemes corporativistes a Portugal, Itàlia i Alemanya. En la carta de resposta, Francesc Cambó feia una crítica del sistema feixista italià, especialment en els seus aspectes econòmic i financer, i recomanava a Ventosa que analitzés preferentment el cas de Portugal, atès que, si bé «*les realitzacions son més modestes, però (son) més aprofitables per a Espanya, que les d'Itàlia i Alemanya*».³⁷

A la seva tercera carta escrita des de Burgos, Joan Ventosa donava compte que havia tingut que protestar davant Bau i el general Dávila a causa de l'ambient anticatalà que allà es respirava. «*Segueixo en aquesta ciutat fent un gran esforç i un positiu sacrifici. Ahir el Coronel Yagüe va fer, per ràdio, un discurs en el que, entre altres necedats, va dir una pila d'improperis contra Catalunya i els catalans. Precisament ahir n'hi havia molts i vàrem passar un mal rato*».³⁸ Dins d'aquesta mateixa missiva, Ventosa també informava que havia fet diferents propostes per millorar la organització administrativa de la zona nacional perquè «*aquí no existia res*». En concret, havia proposat de crear una oficina especialitzada en canvis i en moneda, una altra per tractar de les importacions tèxtils, dins d'una més general de comerç exterior i estímul de les exportacions. Segons Ventosa, calia estudiar seriosament la qüestió de l'or del Banc d'Espanya que hi havia dipositat a França, a Mont de Marsan. I també informava que els militars li havien encarregat d'organitzar activitats de propaganda en favor de la causa dels militars a l'estranger. «*Quan me'n vagi, portaré una delegació per a l'organització de la propaganda a l'estranger. Convindrà que vaguis pensant en el lloc on deurà actuar, persones, etc. Crec hauríem de tenir alguna organització nostra, sense subvenció del Govern, però amb contacte i rela-*

³⁶ Es refereix al general Emilio Mola Vidal (1887-1937), que llavors era el cap de l'Exèrcit del Nord dels rebels. Mola, que havia estat el principal director de la sublevació militar, morí en un accident d'aviació el 3 de juny de 1937. Carta de J.Ventosa a F.Cambó, del 5 d'octubre de 1936, sembla que des de Burgos. FNC-ANC.

³⁷ Carta de F.Cambó a J.Ventosa del 7 d'octubre de 1936, des de Trieste. FNC-ANC. Un any després, el 25 de novembre de 1937, Ventosa escrivia a la revista *Occident* un article titulat «Le mouvement National et la vie économique en Espagne» a on es posava d'exemple per a la nova Espanya l'obra d'Oliveira Salazar a Portugal, perquè compaginava l'espiritualitat, inspirada en els grans principis de la civilització cristiana, i la gestió econòmica vigorosa, preservant la lliure competència. Vegeu *L'últim Cambó*, op. cit. p. 114.

³⁸ El llavors coronel Juan Yagüe Blanco (1891-1952), era un veterà falangista que aixecà la Legión a Ceuta pel juliol de 1936. En aquells moments comanava les de tropes africanes que havien conquerit Extremadura i marxaven cap a Madrid. Carta de J.Ventosa a F.Cambó del 7 de octubre de 1936, des de Burgos. FNC-ANC.

ció amb aquest i amb altres elements que hi puguin haver en diferents països». Ventosa, finalment, mostrava un gran optimisme respecte de com anava la guerra: «Tinc l'esperança de que, abans d'acabar el mes, caurà Madrid». ³⁹

La resposta de Cambó a aquestes informacions i opinions de Ventosa incloïa tota una sèrie de consideracions sobre les repercussions internacionals del conflicte espanyol i sobre el significat de la conquesta de Madrid. Pel dirigent catalanista era fonamental què, després de Madrid, l'exèrcit de Franco marxés sobre Catalunya: «Trobo molt bé la situació que m'indiques serà la teva...a condició de que vagis sovint a Burgos. L'actitud de Rússia, que sembla serà seguida per Txecoslovaquia i algun Estat Escandinau, crea un problema greu al que convé fer molta atenció. Crec que Burgos no cuida prou la política exterior. Jo, aquests dies, no paro d'escriure softlames, dedicades, principalment, al públic anglosaxó.

S'ha de tenir preparat igualment el pla a desenrotllar després de l'ocupació de Madrid —quan se sabrà la veritat del que ha passat amb l'stock d'or del Banc d'Espanya— per a recuperar aquest or. La conveniència de que el problema de Catalunya sigui resolt abans que el de València i Alacant i Múrcia l'estimo de major importància, car si el darrer problema a resoldre fos el de Catalunya crec inevitable que el concurs de França fos tan actiu i cent vegades més eficient que ho pugui ser avui el de Portugal. El dia que França no tingui frontera terrestre amb l'Espanya roja s'haurà donat un pas decisiu per a la fi de la guerra». ⁴⁰

Durant els darrers dies de la seva estada a Burgos, Joan Ventosa va enviar una carta al general Franco en la qual s'adjuntava una «nota en la que, al correr de la pluma, he resumido mis impresiones tanto en lo relativo a la situación presente como en el que se refiere a la magna obra a realizar para dar al nuevo régimen que salga del movimiento liberador, la estabilidad y eficacia indispensables». ⁴¹ Crida l'atenció el fet que Ventosa ja parli d'un «nuevo régimen» per després de la guerra, amb la qual cosa l'idea de provisionalitat de la Junta Militar semblava abandonada. Malauradament no coneixem el redactat de la nota de Ventosa per saber exactament el que plantejava, però el caràcter deferent del comiat de la carta a Franco ja ens indica quina era la seva posició: «Estoy a su disposición en cuanto pueda servir a nuestro país en estas horas críticas, en las que nadie puede regatear esfuerzos ni sacrificios».

Dies després, el 20 d'octubre de 1936, ja des de Brussel·les, Joan Ventosa donava compte a Cambó que ja havia encomanat diversos treballs d'informació i estudis econòmics a Josep Maria Tallada ⁴², Miquel Vidal i Guardiola ⁴³ i Josep

³⁹ Ídem.

⁴⁰ Carta F Cambó a J.Ventosa, del 10 d'octubre de 1936. FNC-ANC

⁴¹ Aquesta carta apareix reproduïda al llibre de Francisco Franco Salgado-Araujo, *Mis conversaciones privadas con Franco*. Barcelona: Editorial Planeta, 1976, p. 315.

⁴² Josep Maria Tallada i Paulí (1884-1946), enginyer i polític, era diputat de la Lliga al Parlament de Catalunya i president de la Comissió de Problemes Socials d'aquest partit. Era especialista en afers monetaris i director del Banc de Biscaia a Barcelona. Havia escrit el llibre *L'organització econòmica de la Rússia Soviètica*, Barcelona, Lliga Catalana, 1935, obra que era prologada per Miquel Vidal i Guardiola.

Maria Trias de Bes⁴⁴. Als dos primer els hi havia encarregat «*un primer esquema respecte les disposicions a prendre immediatament en matèria de política monetària i de Banca privada, en relació principalment amb la mobilització de crèdits.*» Al darrer, Trias de Bes, va encarregar-li l'estudi del problema de l'or espanyol dipositat a França en relació amb la possible reclamació davant el Tribunal de L'Haia.⁴⁵

Per la seva banda, Cambó informava a Ventosa que ja s'estaven redactant els projectes econòmics encarregats pel govern de Burgos, entre ells un raport general sobre aprovisionament, i considerava que «*el punt de la revisió de lleis i decrets posteriors al 16 de Febrer és molt important.*» En aquests sentit, Cambó lliurà una nota a Ventosa amb indicacions d'una «*formula general*», que després caldria revisar, sobre totes les disposicions publicades a la «*Gaceta de Madrid*» i al «*Butlletí Oficial de la Generalitat*»: «*Cal pensar en el primer número de la Gaceta després de l'ocupació de Madrid.*»⁴⁶

El 23 d'octubre de 1936, Joan Ventosa comunicava a Cambó que havia redactat una carta de caràcter polític per enviar a Franco, o al seu germà, a on feia algunes consideracions sobre els grups polítics que actuaven a la zona dels militars, especialment sobre la Falange. Sembla que Ventosa proposava la conveniència de minimitzar el paper polític dels partits i, fins i tot, que fossin dissolts. Malauradament tampoc no coneixem aquest text de Ventosa, sinó només la seva intencionalitat: «*Adjunt va un projecte de carta a enviar a n'en Franco o al seu germà. No vull enviar-lo sense conèixer l'efecte que et produeix la seva lectura. Crec que hem de fer alguna cosa, perquè si no hi ha el perill de que la gent s'enquadri dintre d'altres organitzacions. Actuant, crec que ens seguirà la majoria de Catalunya. La meua por és que no produeixi l'efecte de que tinc el propòsit d'anar a constituir un partit polític, tot fent creure que vull fer-los desaparèixer tots.*»⁴⁷ El comentari que Francesc Cambó va fer sobre aquesta carta-proposta de Ventosa a Franco és extremadament interessant atès que plateja, amb notable claredat, com avaluava la situació política en que es trobava «*l'Espanya nacional*».

Així, en la seva missiva, a escrita el 21 d'octubre de 1936, Cambó feia les següents consideracions: respecte de la «*Organització del govern provisional*»⁴⁸, en la

⁴³ Miquel Vidal i Guardiola (1891-1950), advocat i polític, era membre del Consell de Govern de la Lliga Catalana i diputat a les Corts Republicanes. Era secretari del consell d'administració de la CHADE. L'any 1930 Ventosa el va nomenar cap del Servei d'Estudis del Banc d'Espanya.

⁴⁴ Josep Maria Trias de Bes (1890-1965), catedràtic de Dret Internacional de la universitat de Barcelona, membre del Consell de Govern de la Lliga Catalana i diputat al Parlament de Catalunya i a les Corts Republicanes. A mitjans del 1937 es traslladà a Burgos com a responsable de l'assessoria jurídica del ministeri d'Assumptes Exteriors. Fou un dels redactors de l'informe a l'opinió pública internacional que sostenia que tota l'actuació del govern republicà posterior al 16 de febrer de 1936 era il·legal.

⁴⁵ Carta de J.Ventosa a F.Cambó, del 20 d'octubre de 1936, des de Brussel·les. FNC-ANC.

⁴⁶ Carta de F.Cambó a J.Ventosa, del 20 d'octubre de 1936. FNC-ANC.

⁴⁷ Nota de J.Ventosa a F.Cambó del 23 d'octubre de 1936. FNC-ANC.

⁴⁸ Així subratllat apareix a la carta de F.Cambó a J.Ventosa, del 21 d'octubre de 1936. FNC-ANC.

seva opinió era fonamental que l'actual govern de Franco només durés un o dos anys; convenia, però, que no es constituís un govern només integrat per militars, com havia estat el primer Directori de Primo de Rivera, donat que hi hauria el perill de, o bé posar a ineptes com a ministres, cosa que seria un desastre, o bé posar a gent intel·ligent, però això dificultaria la creació d'un exèrcit eficient. Cambó considerava que el càrrec de «*Governador de Catalunya, convindria recaigués en un bon General*». Segons el polític catalanista, la millor solució política seria que Franco tingués tot el poder i estigués acompanyat d'uns subsecretaris tècnics i uns col·laboradors, entre ells Joan Ventosa, que podria ser un «*assessor en cap a reserva de preparar-te per ser el cap del Govern*». Pel que feia al «*Règim de premsa*», Cambó es manifestava contra l'existència d'una hipotètica premsa de l'Estat, proposava suprimir tota la del Front Popular, «*confiscant les respectives empreses editorials i subhastant llurs actius*»; i respecte de l'altra premsa, és a dir, la de dretes: «*jo la deixaria als seus amos respectius, però sotmesa a una censura que rebés instruccions del Govern*». I sobre la situació de Catalunya, el dirigent màxim de la Lliga Catalana feia aquestes consideracions: «*les úniques (coses) substancials al catalanisme(son): la llengua i la unitat de Catalunya. I el conseguir salvar aquestes dues coses fonamentals dependrà, principalment, de la persona que designin per a Governador General. Jo crec que serà fàcil convèncer a Franco que l'única manera de que Catalunya pugui tenir una organització de policia i d'ordre públic que assegurí la pau per llarg temps, és la unitat en el comandament suprem, no sols en aquelles funcions, sinó en totes les altres que hagi d'exercir Catalunya o que s'hagin d'exercir a Catalunya*».

Com veiem Cambó proposava que hi hagués un capità general, o una mena de virrei, de Catalunya, com a única autoritat militar i política: «*Amb que hi hagi una sola autoritat a Catalunya podem estar segurs que persistirà la unitat nacional catalana i que sorgirà una autonomia, tal volta més extensa que la de l'estatut. Aquesta autonomia serà, per un temps, administrada per un home nomenat de Madrid; podem, però, esperar que sigui millor —mai serà pitjor— que els que Catalunya ha elegit per a governar-la en els darrers anys. I podem esperar a més, que al costat seu, hi col·laborin els nostres amics*». El dirigent catalanista, que tal vegada pensava en una situació política similar a la posterior als fets del 6 d'octubre de 1934, considerava que «*El problema de la llengua es resoldrà fàcilment, si el Governador General sap parlar català; per això En Mola i el germà d'En Franco serien candidats ideals*».⁴⁹ Sembla evident que Francesc Cambó encara no s'adonava del trencament polític amb el passat que estava suposant la Guerra Civil. Les seves consideracions sobre la Catalunya del futur estaven encara força condicionades per les experiències anteriors, especialment per la Dictadura de Primo de Rivera i per l'etapa de l'anomenat «bienni negre». Mesos després començaria a prendre consciència d'aquest error de judici i de la seva ingenuïtat a l'hora d'avaluar la capacitat política del general Franco.

⁴⁹ Íbidem.

Tres dies després d'aquesta carta, el 24 d'octubre de 1936, la possibilitat de la imminent conquesta de Madrid, es converteix en el principal tema de reflexió política entre els dirigents de la Lliga Catalana. En opinió de Cambó, «*Si Madrid cau aviat, estimaria un error gravíssim no anar, immediatament, a Catalunya, abans de que, amb concursos exteriors, es prepari una resistència que ara no es trobaria. Si és aquesta la idea d'En Franco, ens hauria de dir com hem de resoldre el problema de l'avió o avions que reculli les fulles a Gènova i les escampi per Catalunya. Jo ja les estic preparant. La primera és una indignada protesta contra els mals catalans que ofereixen la seva terra com a cap d'una lluita aferrissada que pot destruir, per generacions, la potència industrial catalana*». Al costat d'aquestes tasques de propaganda, Cambó considerava que calia ser prudents en la relació amb els militars, però que era bàsic explicar-los que la conquesta de Catalunya esdevenia una prioritat se hom volia acabar ràpidament la guerra: «*Ja comprenc que fora una impertinència que no et consentirien, el que vulguessis ficar-te en l'ordre i prelatió de les operacions militars. Crec, però, que no seria cap impertinència dir a n'En Franco, les enormes ventatges que tindria el que es pogués apressar el recobriment de Catalunya. El dia que es tingui Catalunya, la guerra està virtualment acabada, perquè els rojos perden la font principal dels seus recursos, tant en diners (rendiment d'impostos, especialment el d'aduanes) com en aprovisionament de productes industrials, molts d'ells de caràcter militar. Represa Catalunya, el reconeixement del govern d'En Franco no podria sisquiera discutir-se, perquè d'un cantó hi hauria la gran massa agrícola i industrial de Espanya, i de l'altre alguns nuclis desperdigats i sense connexió: avui és Catalunya el que dóna una connexió i una força interna a tota l'Espanya roja. Naturalment que tu donaries l'argument que no obstant és d'un pes immens: retrassar la guerra de Catalunya és fer-la immensament més dura i destructora i, així com una regió agrícola en un any pot refer-se de tota mena de devastacions, una regió industrial pot quedar quebrantada per moltíssim anys i, encara que això ho poguessin veure amb gust molts ximpls, tota persona d'enteniment que estimi a Espanya i es preocupi de la sort d'Espanya, ha de comprendre que sense la producció industrial catalana, i la capacitat de consum de Catalunya, Espanya entera quedaria reduïda a una situació de misèria*».⁵⁰

Davant la conveniència d'enviar a Franco algunes consideracions sobre la situació política en què es trobava «l'Espanya blanca», Cambó recomanava a Ventosa molta prudència l'hora de manifestar idees i interessos, tot i essent conscient que la Falange estava dificultant notablement la col·laboració del catalanistes conservadors. Cambó desaconsellava a Ventosa el lliurement de l'escrit: «*crec que l'envio a n'En F⁵¹ de la lletra que em consultes té més perills que avantatges. Cal que anem molt en compte amb els elements falangistes, els més contraris a nosaltres com a catalans, com a conservadors...i fins com a homes de seny. El ser tu qui proposi una fórmula que va, principalment, contra ells té l'immens perill, cas de que tinguessin esment de la teva*

⁵⁰ Carta de F. Cambó a J. Ventosa, del 24 d'octubre de 1936. FNC-ANC.

⁵¹ Es refereix a Francisco Franco. Carta de F. Cambó a J. Ventosa, del 26 d'octubre de 1936, escrita des d'Abbazia. FNC-ANC.

proposta, concentrarien damunt teu totes les hostilitats i avui no ets encara prou fort per a poguer-les resistir...I ja saps, per experiència, les poques persones que hi ha capaces de guardar un secret. D'altra banda crec que convé que vagis guanyant posicions i confiances, pas a pas i sense precipitació. Enviaves aquella nota de caràcter general a F.⁵² I sobre d'ella no has rebut, que jo sàpiga, cap comentari. Creuria jo una imprudència donar un segon pas, sense saber com ha estat rebut el primer. Pensa que els novatos —i tots els generals, en política, ho són en absolut— són desconfiats rezalosos. Cal evitar el perill de que li sembli que els vols dirigir. Me sembla que, en l'etapa actual, has d'anar guanyant la seva confiança i imposar la teva⁵³ autoritat oferint-los-hi solucions a problemes concrets: revituallament de Madrid; el problema de l'or; ostentació de divises; política monetària, etc.; a base del prestigi que et vagin donant els consells i les realitzacions que els hi proporcionis en aquestes matèries, conseguiràs que siguin ells que et⁵⁴ preguntin sobre problemes d'ordre polític, sense que la iniciativa surti de tu. És tan fàcil conseguir que els altres t'exposin com idea pròpia la mateixa que tu els hi has anant suggerint!. Crec necessari que s'arribi al que tu proposes. No ho crec, però, tan urgent com tu i crec no convé que, ni ara ni després, siguis tu qui ho proposi...i, sobretot, que mai ho has de fer per escrit. Quan vagis a Burgos, convindria que exploressis la cotització real que tenen prop d'En F. el nostre amic del Meurice⁵⁵, l'Andes⁵⁶ i el marquès de M.⁵⁷

A la correspondència que comentem apareixen freqüents mostres del gran interès dels dirigents de la Lliga per saber quina política econòmica s'estava ja aplicant als territoris recentment conquerits pels exèrcits franquistes: «Crec que és d'immens interès saber el que s'ha fet a Espanya en les regions reconquerides (Extremadura, Guipúzcoa, etc) en política econòmica (especialment agrària); en política monetària; en règim de Banca privada; en règim regional i provincial; en tarifes de serveis públics; en matèria jurídica (jutges municipals i jutges i magistrats de carrera) i en ensenyament primari, mitjà i superior. Convé molt abans de proposar el que s'ha de fer, saber el que s'ha fet fins ara».⁵⁸

Del 27 d'octubre de 1936 és la carta de resposta de Joan Ventosa a les llargues consideracions polítiques que havia fet Francesc Cambó a la seva missiva del dia 21. Respecte a la «Organització Govern provisional», Ventosa considerava

⁵² Es refereix a la nota que anava adjunta a la carta de J.Ventosa al general Franco del 11 d'octubre de 1936. FNC-ANC.

⁵³ Subratllat a l'original.

⁵⁴ Ídem.

⁵⁵ Es refereix a José Quiñones de León.

⁵⁶ Es refereix al comte de los Andes, Francisco Moreno y Zulueta (1881-1966), terratinent andalús molt vinculat a l'ex-rei Alfons XIII, de qui fou un dels marmessors testamentaris. Com a dirigent dels monàrquics participà activament en la preparació de la rebel·lió militar de juliol de 1936. Col·laborava amb les tasques d'espionatge organitzades per Josep Bertran i Musitu al sud de França.

⁵⁷ Segurament es refereix al marquès de Magaz, Antonio Magaz y Pers (1863-1953), almirall monàrquic que havia estat membre del Directori Militar de Primo de Rivera. Des del setembre de 1936 era el representant oficiós de la Junta de Burgos davant la Santa Seu. A principi de 1937 fou cessat a causa del seu caràcter vehement i poc diplomàtic i enviat a Berlín, també com representant franquista.

⁵⁸ Carta de F. Cambó a J.Ventosa, del 26 d'octubre de 1936, des d'Abbazia. FNC-ANC.

que el que proposava Cambó era la continuació del que ja existia en aquells moments, i que caldria modificar quan acabés la guerra. Sobre els «*Problemes a estudiar*», pensava Ventosa que era necessari tenir dades exactes sobre els principals problemes econòmics i que, evidentment, hi havia la «*Prioritat en l'acció contra el rojos de Catalunya : crec que està en el pensament d'En Franco anar immediatament després que caigui Madrid contra els que manen a Catalunya...és molt delicat que jo faci indicacions de cap mena. De tots modos quan vagi allà miraré de fer discretament tot el que pugui*». Pel que feia a les campanyes de propaganda política, Ventosa marcava aquestes prioritats i característiques. «*Crec que el sentit actual de la campanya té de concentrar-se més aviat en altres direccions —ja no tant les crueltats comeses, «la capacitat d'horror del públic està ja esgotada—*.

a) *Problema de Catalunya, que adquireix i adquirirà cada dia més un relleu internacional perquè pot ésser el centre de totes les perturbacions futures. I en aquest sentit explicar la situació real de Catalunya fora interessant. Ho fora també publicar la declaració que enviem a n'En Franco molts catalans.*

b) *Caràcter nacional del moviment.*

c) *Que la Guerra Civil va començar el dia 16 de Febrer i que per tant la sublevació militar no va ésser un episodi sinó la conseqüència».*⁵⁹

També dins d'aquesta mateixa carta, Ventosa explicava que havia redactat un requeriment dirigit al Banc de França per tal d'aconseguir que l'or espanyol dipositat a Mont de Marsan no fos lliurat al govern republicà: «*Estic pendent de tenir encara sobre aquest assumpte una conversa amb el Quai d'Orsay, que potser tindrà lloc d'aquí uns quants dies*».

Ja al novembre del 1936 comencem a trobar a la correspondència entre tots dos manifestacions d'un cert pessimisme en veure que no es conqueria Madrid, que la guerra podria allargar-se molt més i que, fins i tot, podia derivar en un greu conflicte de caràcter internacional, en una nova conflagració mundial: «*Jo tinc que dir-te que amb els formidables concursos que reben els dos bel·ligerants..., jo començo a veure difícil una victòria, tant dels uns com dels altres, abans de que vingi una topada exterior que decideixi en la lluita més aferrissada que haurà vist la humanitat, quina de les dues místiques aixafa l'altra. Tòt això vol dir una guerra llarga, implacable, amb una estela de destruccions que és horrorós pensar-hi.*».⁶⁰ La perspectiva d'una guerra llarga atorgava a la propaganda política feta a l'exterior una gran importància, per que era precís saber contrarestar la propaganda que estaven fent els republicans sobre la violència a la zona franquista: «*...crec que s'han de tornar a explicar, amb insistència, els horrors que comenten els rojos i desmentir els que s'atribueixen als blancs. És aquesta l'única campanya que arriba a les grans masses... i avui les masses compten molt. No vol dir això que no s'hagi de fer campanya dirigida a minories selectes i intellectuals. Crec que s'imposa la necessitat de crear un setmanari o un diari, a París, en el*

⁵⁹ Carta de J. Ventosa a F. Cambó, del 27 d'octubre de 1936, des de Brussel·les. FNC-ANC.

⁶⁰ Carta de F. Cambó a J. Ventosa, del 18 novembre de 1936, des d'Abbazia. FNC-ANC.

qual, a més de la campanya dels horrors, que li donaria públic, haurien de recollir-se i comentar-se les notícies que publica la premsa roja i exposar l'obra criminal i insensata que s'està fent des del poder... La publicació hauria de ser bilingüe, procurant que es publicués en francès el que més hagués d'impressionar».⁶¹ Com es conegut, mesos després, l'Oficina de Propaganda que Cambó i Ventosa organitzaran i finançaran a París, publicarà una revista bimensual en francès, *Occident*, un *Bulletin d'Information Espanyole* i editarà llibres i fullets de notable interès i impacte polític.⁶²

Joan Ventosa va realitzar una segona estada a la zona franquista força més llarga que la primera, atès que va durar quasi un mes, des de finals d'octubre fins a finals de novembre de 1936. En el curs d'aquest viatge, a més de tornar a mantenir entrevistes amb els destacats dirigents de la «Espanya blanca», Ventosa va lliurar al general Dávila un escrit d'adhesió al general Franco i a la causa del militars que havia estat signat per 128 catalans. L'escrit, com hem vist, havia estat suggerit pel mateix Ventosa a Franco, en el curs de la primera entrevista que havien tingut a Burgos, el 5 d'octubre. De seguida, Cambó i Ventosa redactaren un primer text què, revisat i corregit diverses vegades, començà a circular entre les comunitats de refugiats catalans.⁶³ La recollida de signatures es trobà amb el problema que molts dels possibles signats manifestaven la seva reticència a que el seu nom pogués aparèixer en públic, doncs temien que haguessin represàlies sobre les seves famílies: «començo a rebre lletres d'excusa dient que no poden signar si hi ha perill de que la signatura es faci pública per no posar en perill la vida de familiars que encara són a Espanya».⁶⁴ Finalment s'hagué d'adoptar el criteri «que la gent indiqui si vol que surti el seu nom a no».⁶⁵

Finalment la carta fou signada per 128 persones, la majoria residents a Itàlia (67) i a Bèlgica (31), que declaraven la seva professió (industrials, comerciants, propietaris, advocats, professors, etc.) i els seus càrrecs polítics (ex-ministres, diputats, senadors, etc). La gran majoria era militants o gent propera a la Lliga Catalana— de la seva direcció només mancava la signatura de Josep Puig i Cadafalch— tot i que també hi havia coneguts monàrquics espanyolistes i gent d'extrema dreta. El text era una declaració pública adreçada al general Franco,

⁶¹ Carta de F. Cambó a J. Ventosa, del 22 de novembre de 1936, des d'Abazzia. FNC-ANC.

⁶² L'Oficina, sota la direcció de Joan Estelrich, es va constituir a París durant el mes de gener del 1937. Per a una explicació detallada de les seves activitats i publicacions vegeu *L'últim Cambó*, op. cit. pp. 93-136. D'entre les seves publicacions destacaran els llibres «La persécution religieuse en Espagne», «Le drame du Pays Basque» i també l'edició de la famosa «Carta Colectiva de los obispos españoles».

⁶³ En una carta del 19 d'octubre de 1936, Cambó ja manifestava a Ventosa el seu acord amb la iniciativa, comentava les característiques de l'escrit i feia una sèrie de consideracions sobre com recollir les signatures. A la carta de Ventosa a Cambó, del 20 d'octubre de 1936, aquest indicava que al text del manifest calia dir que la lluita civil a Espanya havia començat el 16 de febrer del 1936, dia de la victòria del Front Popular, i no el 18 de juliol. Aquell mateix dia, Cambó ja lliurava a Ventosa el text definitiu de la «declaració», no manifest, que calia signar.

⁶⁴ Carta de F. Cambó a J. Ventosa, del 24 d'octubre de 1936. FNC-ANC.

⁶⁵ Carta de F. Cambó a J. Ventosa, del 26 octubre de 1936. FNC-ANC.

ja anomenat «Jefe del Estado», en la que «*catalanes de diferentes ideologías y procedencias*» denunciaven a la Generalitat i la situació de revolució que vivia Catalunya, plena d'assassinats i destruccions. Proclamaven el desig d'anar junts amb els altres espanyols en «*la obra común de liberación*» i exhortaven a tots els catalans a participar en la lluita «*contra la barbarie anarquista y comunista*».⁶⁶ L'escrit era, així, un manifest explícit del suport a la causa dels militars elaborat i impulsat per la direcció de la Lliga Catalana que també pretenia contrarestar les campanyes anticatalanes que hi havia «l'Espanya nacional». La carta fou lliurada per Ventosa al general Dávila, en tant que president de la «Junta Nacional de Gobierno»(sic), a Burgos el dia 9 de novembre de 1936. Dos dies després, l'11 de novembre, Ventosa mantenia la seva segona entrevista amb el general Franco.

En una llarga missiva enviada a Francesc Cambó, i escrita quan ja havia retornat a Brussel·les, el 23 novembre de 1936, Joan Ventosa explicava així la seva segona estada a Burgos: «*He trobat, s'hi cap encara, una acollida més cordial i més deferent que la primera vegada. He tingut una entrevista amb el General Franco, dues llarguíssimes converses amb el seu germà Nicolás i converses a Burgos amb el General Dávila, l'Amado, en Bau, els del Banc d'Espanya, etc.*». Pel que feia als problemes polítics que més els angoixaven, Ventosa comentava el següent: «**Actitud respecte de Catalunya.** *He trobat l'ambient general contra Catalunya bastant més atenuat que durant el primer viatge. Hi ha influït diverses causes; entre elles el nombre considerable de catalans que són al front i que es baten bé. La segona centúria de catalans que va desfilar pels carrers de Burgos abans de sortir cap el front de Madrid, on és actualment, va provocar de part de la gent exclamacions de son los catalanes i va ser aplaudida. De totes maneres, l'ambient contra la Lliga segueix. Com et vaig dir va haver-hi un article contra teu i contra els de la Lliga que va aparèixer en el Diario Vasco...*⁶⁷ *Com et vaig dir, vaig parlar amb el General Dávila dient-li: tothom pot tenir l'opinió que li sembli respecte a la política d'En Cambó i a la política que hem seguit tots els de la Lliga, però és intolerable que es cometi la injustícia de dir que ens acostem quan es dibuixa la victòria en favor dels nacionals; no parlo ja concretament de ningú; el Sr. Cambó a primers d'agost, a part de contribuir poderosament a que es fessin molts donatius importants, va donar de la seva butxaca deu mil lliures esterlines. ¿Quan els que critiquen i ataquen hauran fet una cosa semblant? El General Dávila va oferir-me una indicació a la censura per a evitar la repetició d'aquests atacs, que a més de ser injustos, augmenten l'atmosfera de divisions, de recels i de suspicàcies.*

«**Actuació política a Catalunya.** *Vaig parlar amb el General Franco del projecte de fer a Catalunya, per ràdio i per medi de fulles que fossin llançades per avió, una campanya quan comencés l'atac contra Catalunya*⁶⁸. *Li vaig dir que convindria que la propa-*

⁶⁶ Més informació sobre aquesta declaració, i el seu text sencer, pot trobar-se a *L'últim Cambó*, op. cit., pp. 278-282.

⁶⁷ Pels atacs de la premsa de la «zona nacional» als catalanistes i l'ambient hostil a la gent de la Lliga Catalana, veure *L'últim Cambó*, op. cit., pp. 157-164.

⁶⁸ La gent de la Lliga també impulsà a Itàlia, durant la Guerra Civil, emissions de ràdio en català i en castellà: fou «Radio Veritat- Radio Verdad». Vegui's *L'últim Cambó*, op. cit., pp. 144-156.

ganda per ràdio fos feta en català i que les fulles i la mateixa propaganda procedissin de persones de significació catalanista i si pogués ser d'una certa significació esquerrana. Li vaig parlar concretament d'en Millet i d'un Gaziell⁶⁹. Va aprovar plenament aquest pla i va autoritzar-me per a organitzar-lo.

Orientació general. *Segueixo tenint els mateixos temors de que no hi hagi una orientació prou adequada per a crear l'esperit d'unitat i de solidaritat per a una acció constructiva que necessita Espanya. Per si no ho tens, adjunt t'envio un exemplar del manifest que va fer el General Franco i que no ha tingut gaire difusió».*⁷⁰

Te un especial interès el comentari que Cambó va fer d'aquest text de Franco. El líder catalanista, després d'avançar la seva opinió negativa sobre el seu document, expressava les seves reticències respecte la capacitat política dels militars espanyols: «El manifest que m'envies és d'una pobresa ideològica lamentable i d'una manca de tremp més lamentable encara. Jo et diré que em preocupa encara més la segona falta que la primera, car sols creant una gran vibració espiritual és possible que la força, després de triomfar, assimili la major part dels elements que han lluitat contra d'ella. I, sense aquesta assimilació, el nou règim no té cap consistència. I entre els militars i els que els volten, jo no veig l'home amb **sex appeal** polític per a crear i sostenir un moviment de masses. Pensa que a Catalunya, mentre el catalanisme fou una gran vibració popular de caràcter patriòtic —ço que vol dir conservador-, l'extremisme polític i social no tingué ambient a Catalunya. (...)»

Sols aprofitant a tothom que no estigui entre els rojos, podrà intentar-se, seriosament, reparar l'estrall, cada dia més formidable, que s'està fent en l'economia i en les finances. Crec que nosaltres hem de fer el que poguem, disposats a prendre totes les responsabilitats, però sense mostrar cap desig de res. No ens ha d'ésser gens difícil perquè és la realitat.»⁷¹ Cambó començava a adonar-se que Franco no tenia cap voluntat de cercar una assimilació o pacificació amb els vençuts i que la pacificació social d'Espanya no estava entre els seus objectius. Les seves consideracions sobre la necessitat de refer la unitat espanyola després de la guerra, com a única forma de reconstruir ràpidament el país, començaven a veure's desautoritzades per l'actitud intransigent del principal dirigent del bàndol nacional.

Joan Ventosa va realitzar un tercer viatge a la zona franquista a mitjans del mes de desembre de 1936. A la seva tornada a Brussel·les va informar a Francesc Cambó de com havien anat les coses. Tot i que les operacions militars sobre Madrid estaven paralizades, considerava que l'exèrcit franquista tenia una gran superioritat i que la batalla sobre la capital d'Espanya decidiria definitivament si el conflicte seria llarg o curt: «He tornat del meu viatge a Espanya. Passo a donar-

⁶⁹ Es refereix a Félix Millet i Maristany (1903-1967), advocat que era el principal dirigent de la Federació de Joves Cristians de Catalunya, i a Agustí Calvet, «Gaziell», (1887-1964), conegut periodista que era el director del diari «La Vanguardia» de Barcelona des de 1920 i marxà a França per l'agost de 1936. «Gaziell» participarà en les activitats de propaganda organitzades per Cambó, especialment redactant llibres per l'Oficina de París. Fou un dels signants de la declaració d'adhesió a Franco.

⁷⁰ Carta de J. Ventosa a F. Cambó, del 23 de novembre de 1936, des de Brussel·les. FNC-ANC.

⁷¹ Carta de F. Cambó a J. Ventosa, del 25 de novembre de 1936, des d'Abbazia. FNC-ANC.

te compte de les meves impressions. La situació general segueix estacionaria. En l'ordre militar la meua impressió és favorable malgrat que l'atac a Madrid ha sofert, per defecte d'informació, per excés d'acometivitat d'En Varela o pel que sigui, un greu error presentant-se davant d'una ciutat d'un milió d'habitants amb quinze o vint mil homes. De totes maneres, això és un nou element de confiança perquè, malgrat que en molts moments els rojos han tingut una enorme superioritat d'homes, probablement superioritat d'armament i evidentment una gran superioritat de posició, no han tingut mai la iniciativa en les operacions. Per altra banda aquesta impressió ve confirmada per notícies que he rebut de distints conductes entre altres —encara que indirectament i a través d'alguna persona— d'En Marañón⁷², que fa pocs dies ha sortit de Madrid. Per cert que, entre altres detalls esgarriuosos, conte que el dia 1 de desembre, el mateix dia que es va reunir el seu Parlament a València, varen fusellar per solemnitzar-ho cinc diputats que tenien presos.

La meua impressió és també que per la mateixa raó que s'ha concentrat tota la resistència a Madrid, quan caigui es produirà un derrumbament general a Espanya. Confirmen aquesta impressió notícies que rebo per distints conductes parlant-me del gran cansament que hi ha a Barcelona, de que a Alicante no hi ha absolutament cap element de defensa i de que a València els Sindicats han acordat per majoria no fortificar la ciutat.

Des d'un altre punt de vista, la situació internacional em sembla també favorable. L'acord d'Anglaterra i Itàlia allunya el risc de que la primera per oposar-se a una eventual amenaça italiana en el Mediterrani, corrés el risc de permetre l'establiment d'un Estat roig a Espanya o a Catalunya.»⁷³

Una de les més grans preocupacions que llavors tenia Ventosa era el desordre administratiu i mala organització que percebia en la zona franquista. Considerava que hi havia una notable ineficàcia administrativa i que bona part dels qui ocupaven càrrecs eren incapaços de gestionar amb seriositat els problemes amb qui s'enfrontaven. Per això, creia que la gent més preparada, com els catalanistes conservadors, podien arribar a tenir gran influència a Burgos. Però era precis ser molt prudents: *«En l'ordre civil la desorganització és completa. Durant la meua estada a Burgos va visitar-me el Baró de Benasque⁷⁴ que ha entrat també a la Secretaria General d'En Nicolás Franco, al costat d'En Carrión, d'En Gallard⁷⁵ i d'altres bons amics nostres. Tant en Carrión com ell varen dir-me que en la Secretaria ni enlloc no es fa res*

⁷² Gregorio Marañón y Posadillo (1887-1960), conegut metge i escriptor que inicialment semblava fidel a la República. Pel desembre del 1936 fugí a França a on féu unes declaracions en suport dels militars rebels. A París establirà contactes amb Cambó i Estelrich i col·laborarà en les activitats de l'Oficina de Propaganda, escrivint llibres com «Libéralisme et Comunisme. En marge de la Guerre Civile Espagnole» (1938), articles a la revista *Occident* i el pròleg al llibre de «Gaziel» i Ramon d'Abadal *Tradición y Revolución* (1939).

⁷³ Carta de Joan Ventosa a Francesc Cambó del 24 de desembre de 1936. FNC-ANC.

⁷⁴ Francisco Sáez de Tejada y Olózaga, segon marquès de Benasque, era un conegut monàrquic.

⁷⁵ No he pogut identificar aquest Carrión. Alexandre Gallart i Folch (1893-1972), advocat i polític de la Lliga Catalana, era president de la Secció de problemes Socials d'aquest partit i havia estat conseller de Treball de la Generalitat, en el govern de Fèlix Escales (gener-febrer de 1936) i diputat a les Corts Republicanes (1933-1936).

més que rebre visites i fer tertúlia, i que cap dels problemes és escomès ni estudiat a fons. Confirmo la meua impressió de que En Nicolás Franco, amb qui vaig tenir una llarga conversa, és un home intel·ligent, capaç i ben intencionat, però desorganitzat i de forces inferiors a la tasca universal que ha volgut assumir.

De totes maneres, crec que serà precís que tinguin algun fracàs seriós i que es trobin davant de la magnitud dels problemes que els desbordin, per a que es decideixin a entrar en raó, a canviar de mètode i a sol·licitar col·laboracions en forma que puguin ser prestades de manera eficaç. En quan a mi personalment es refereix, crec que haig de seguir prestant el meu concurs, però sense demostrar un excessiu «empressement».

Tot i això, persistia la preocupació de Ventosa sobre la direcció dels aparells de premsa i propaganda franquista, i molt més després del darrer nomenament fet per Franco: *«En quant a lo de premsa a Burgos, En Franco ha tingut la debilitat, per treure'ls de davant a n'En Millán Astray⁷⁶, de nomenar-lo Director del servei de premsa i propaganda què, en el moment de crear un Esta nou i d'infiltra-hi un esperit, és un dels instruments més delicats. Jo crec que se'n donen compte perquè en parlar de la coordinació entre el servei de premsa que hem organitzat fora i l'oficina de premsa d'Espanya, En Nicolás Franco va dir que no hi establísim contacte, sinó que marxéssim amb independència per a evitar que ens cohibissin en la nostra actuació.»⁷⁷*

Lògicament dins d'aquesta nombrosa correspondència també s'hi fa esment dels canvis polítics que es produïen a la zona nacional. De tota manera, a finals del 1936, els dirigents catalanistes encara no detectaven el procés de concentració de poders en mans del general Franco que es produiria ben aviat. *«Hauràs vist que en Franco ha dissolt les formacions de requetés i falanges englobant-les i enquadrant-les dins l'exèrcit regular. És un gran pas...si no mata estímuls i ofega entusiasmes. Al mateix temps els Governos de València i Barcelona sembla que intenten acabar amb els crims dels espontanis i senten l'esverament del cataclisme econòmic a què estan abocats. No sé si seran prou forts per a frenar»⁷⁸*

A finals de desembre del 1936 Ventosa participarà en l'intent de Cambó de fer que la Creu Roja Internacional organitzés un una evacuació massiva de la població no combatent de Catalunya.⁷⁹ Però les gestions fetes per Ventosa davant la «Junta de Burgos» fracassaren totalment ja que els militars rebels es negaren radicalment. Segons M. Clausoz, secretari del Comitè Internacional de la Creu Roja, amb seu a Ginebra, *«c'est à cause de l'opposition irréductible de Burgos que l'évacuation n'a pas été réalisé encore. Il faut vaincre cette opposition aveugle»⁸⁰*.

⁷⁶ José Millán Astray (1879-1954), militar que havia fundat l'any 1920 el «Tercio de Extranjeros» (la Legió) a Marroc. Poc després dels seu violent incident amb Miguel de Unamuno (Salamanca, 12 d'octubre de 1936), Franco el nomenà cap de l'Oficina de Premsa i Propaganda.

⁷⁷ Carta de J.Ventosa a F.Cambó, del 24 de desembre de 1936, des de Brussel·les. FNC-ANC.

⁷⁸ Carta de F.Cambó a J.Ventosa, del 28 de desembre de 1936, des d'Abbazia. FNC-ANC.

⁷⁹ Aquestes gestions havien donat com a primer resultat l'acord signat el 8 de desembre de 1936 entre la Creu Roja Internacional i el govern de la Generalitat de Catalunya per a l'evacuació de la població civil que ho desitgés.

⁸⁰ Per més detalls sobre aquesta qüestió vegeu *L'últim Cambó*, op. cit., pp. 175-177.

En aquest epistolari trobem també reiterades informacions sobre les gestions realitzades per Joan Ventosa en els principals centres del poder financer europeu en favor de la causa dels militars. Així, trobem notícies sobre el lliurement al govern de Franco d'informes sobre què fer amb la plata i l'or, sobre la conveniència o no d'estampillar els bitllets de banc, i sobre la cotització internacional de la pesseta «nacional» i de la republicana.⁸¹ Igualment a la correspondència hi trobem informacions d'interès sobre les gestions realitzades per Joan Ventosa prop de diversos i prestigiosos especialistes en dret internacional alemanys: «*Durant la meua estada a Berlín, he conferenciat amb els Professors Bruns, President de l'Institut de Dret Internacional i Professor de Dret Internacional de la Universitat de Berlín, que juntament amb altres Adjunts està estudiant el problema de l'or en relació amb l'actuació de la Comissió de no intervenció. Hem estat reunits més de quatre hores i crec que la meua visita haurà estat profitosa perquè els hi he donat dades i informacions interessants per a sostenir el nostre punt de vista.*»⁸²

L'historiador Ángel Viñas ha explicat les maniobres de Joan Ventosa en el món financer europeu per a obstaculitzar les transaccions econòmiques del govern republicà quan volia comprar armes a França i Mèxic.⁸³ Ventosa va fer servir les seves bones relacions personals amb Reginald Mackena, director del Midland Bank de Londres i conseller de la SOFINA, per a que els bancs anglesos posesin tota mena de traves a les operacions dels republicans.

Joan Ventosa visitarà l'Espanya nacional diverses vegades més durant la resta de la Guerra Civil. A més, cal tenir present que tres fills seus, Marià, Ignasi i Joan Ventosa i Despujol, lluitaven com a oficials de complement dins l'exèrcit franquista. El més petit, Joan, morirà el 22 de juny de 1937 al front de Madrid. Malgrat que llavors ja era força evident la seva pèrdua d'influència política dins de la «zona nacional», tant ell com el mateix Cambó continuaven creient que el general Franco difícilment podria convertir-se en un dictador que els marginés políticament. El *Dietari* de Cambó recull una interessant conversa entre tots dos, que va tenir lloc a Brussel·les el 1 de març de 1937, en la qual feien aquestes consideracions: «*el general Franco sembla que comprèn que no servirà per a dictador i aquest convenciment va estenent-se entre la gent. I buscant un punt sòlid per a recolzar el nou règim, de dia en dia guanya ambient la restauració monàrquica a base*

⁸¹ «Adjunta va una nota còpia de la que envio als generals Franco i Dávila i a l'Amado com a President de la Comissió d'Hisenda respecte al problema de la plata», carta de J. Ventosa a F. Cambó, del 24 d'octubre de 1936. FNC-ANC. Els consell de Cambó sobre la utilització de la plata, «es urgent salvar les existències que hi hagi a Espanya» i sobre no estampillar bitllets, perquè provocaria la caiguda de la cotització de la pesseta, apareixen en la carta a J. Ventosa del 26 d'octubre de 1936. FNC-ANC. I el 29 d'octubre, en una llarga carta de Cambó a Ventosa s'explica que cal fer amb els nous bitllets fets circular pel govern republicà.

⁸² Carta de J. Ventosa a F. Cambó, del 11 de març de 1937, des de Brussel·les. FNC-ANC.

⁸³ Ángel Viñas, *El oro español en la Guerra Civil*, Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1976, pp. 99-101.

*de Don Joan. Es confirma la impopularitat creixent de Nicolás Franco i la inèrcia dels dirigents de l'Espanya blanca».*⁸⁴

A partir del maig de 1937 trobem a la correspondència dels polítics catalanistes la seva preocupació davant la formació del nou govern republicà, el presidit per Juan Negrín, pel fet que si aquest aconseguia imposar l'ordre podia modificar-se notablement l'actitud internacional sobre els dos contendents en la guerra civil. Això, segons Cambó, obligava a variar alguns aspectes de la propaganda antirepublicana que difonien des de la seva Oficina de París: «*Ja has vist la constitució del nou govern del Front Popular. Si dona decididament la batalla als anarquistes i aconsegueix eliminar-los, cosa avui possible i, fins, fàcil; si restableix l'ordre i garanteix la vida dels ciutadans, empresa que avui no és impossible ni tan sols difícil; si permet algun rudiment de restauració del culte catòlic i posa fi a les col·lectivitzacions, el prestigi exterior i l'ambient interior milloraran considerablement en favor d'aquell nou Govern.*

*Nosaltres haurem de donar una nova orientació a la propaganda a favor de la causa nacional, car si continuéssim parlant d'atrocitats no produiríem ja cap impressió i fins tindríem el perill de que el resultat fos del tot contraproductiu. Caldrà insistir en l'afirmació de que no s'ha anat de l'anarquia a l'ordre i la democràcia, sinó de l'anarquia al marxisme comunista que no és una cosa anàrquica i, per tant, precària, sinó que, per tot espiritualisme i per tot sentit de llibertat, és una amenaça altament greu i més perillosa que la constitueix la salvatgeria anarquista. De totes maneres, si no vénen ràpides victòries militars i, sobretot, si la política exterior del Govern nacional no és més intel·ligent i activa que fins ara, temo molt que la nostra situació haurà empitjorat».*⁸⁵

A finals de l'any 1938 Joan Ventosa veurà coronades amb èxit les seves gestions sobre l'or del banc d'Espanya que estava dipositat a Mont de Marsan, a França. Cal remarcar la gran importància econòmica de l'operació, atès que es tractava de més de 75 tones d'or, valorades en més de 250 milions de pessetes-or de llavors, que significaven gairebé el 10 % de les reserves del Banc d'Espanya. Aquest or havia estat dipositat pel govern republicà en juny i octubre del 1931 com a garantia d'un emprèstic de 9 milions de lliures atorgat pel Banc de França. L'agost del 1936, com hem vist, Ventosa havia fet gestions davant les autoritats d'aquesta institució bancària per tal d'impedir que el govern republicà en pogués fer ús de l'or. A principi del 1937 les gestions de Ventosa respecte Pierre Fournier, director del Banc de França van servir per a que aquesta entitat financera es resistís a les ordres del cap de govern, Leon Blum, de transferir l'or al govern republicà espanyol. Tots dos contendents, els republicans i els «nacionals», van denunciar al Banc de França davant els tribunals francesos. Ventosa actuava en estret contacte amb el comte de Jornada, que des de gener del 1938 era el ministre d'Assumptes Exteriors del govern de Franco. Els tribunals francesos decidiren, en primera instància, a principi de juliol del 1938, immobilitzar

⁸⁴ Francesc Cambó, *Meditacions. Dietari (1936-1940)*. Barcelona: Editorial Alpha, 1982, p. 57.

⁸⁵ Carta de F. Cambó a J. Ventosa, del 20 de maig de 1937, des de Rapallo (Itàlia). FNC-ANC.

l'or. Finalment, un any després, ja acabada la Guerra Civil, el 28 de juliol del 1939, es produí el retorn a Espanya d'aquest or i Ventosa apareixerà a la premsa franquista com l'home clau d'aquesta recuperació.⁸⁶ En opinió de Pablo Martín Aceña, «Mont de Marsan fue la única batalla financiera ganada por Franco durante la Guerra Civil».⁸⁷

Com a conseqüència d'aquest fet, Ventosa rebrà una carta de Cambó que deia: «*Et felicito cordialment per la resolució obtinguda en l'afer de l'or del Mont de Masan. És l'única satisfacció d'aquest darrers temps en què l'horitzó torna a assombrir-se. La destrucció de Burriana diu clar el que pot passar a València i a Madrid i a Catalunya. Sols una intel·ligent i activa propaganda blanca, que girés l'ambient internacional contra els rojos podria evitar, tal volta, aquesta fúria destructora*».⁸⁸ En la seva resposta, Joan Ventosa confessava que aquell assumpte havia estat portat directament per ell des del començament de manera que un possible fracàs l'hagués comportat un greu responsabilitat: «... moltes gràcies per la felicitació amb motiu de la resolució obtinguda en l'afer de Mont de Marsan. És un assumpte que tenia realment una transcendència d'ordre general i que, a més, em tenia preocupat, perquè en el cas d'un resultat desfavorable, després dels treballs i angúnies passats, hauria carregat jo amb les responsabilitats».⁸⁹

Les especulacions que feien els catalanistes sobre les possibilitats polítiques de Ventosa dins l'Espanya de Franco encara continuarien un cert temps. Així, el 29 de juny de 1937. Francesc Cambó, al seu *Dietari*, deixava constància de mantenir les esperances: «*Torna a parlar-se de formar un govern. Si es forma i en Ventosa hi és convidat, cal que accepti... No es pot regatejar esforç, ni sacrifici per a intentar que el nostre país sigui salvat. I encara, amb seny, pot salvar-se*».⁹⁰ Fins i tot el 26 de novembre de 1937 hi haurà una significativa discussió entre Francesc Cambó i Joan Ventosa sobre la conveniència o no de publicar un article en favor de la monarquia que havia escrit Lluís Duran i Ventosa. Ventosa ho considerava «*inoportú i imprudent*» donat l'ambient que encara hi havia a Burgos contra la gent de la Lliga. «*Si callem —creu Ventosa— és possible que algun home de la Lliga (ell, Gallart, algun més de menor quantia) pugui obtenir una situació en l'Espanya que organitzi Franco després de la victòria*».⁹¹

Pel novembre del 1937, Joan Ventosa encara confiava en les seves possibilitats i la seva influència política, com ho constatava Cambó: «*Em diu que tothom li afirma que es compta amb ell per endegar l'economia i les finances..., però que ningú dels que manen li ha fet cap indicació. Està disposat a prendre part en el govern, mentre*

⁸⁶ Fins i tot Ventosa rebrà uns honoraris substancials per aquestes gestions. Vegui's tot l'assumpte al Fons R-1065-20 i 75, a l'Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores, Madrid.

⁸⁷ Pablo Martín Aceña, «El Banco de España durante la Guerra Civil», a *Economía y economistas españoles en la Guerra Civil*. Madrid: Real Academia de Ciencias Morales y Políticas, 2008, vol. I, p.731.

⁸⁸ Carta de F. Cambó a J. Ventosa, del 9 de juliol del 1938, des de Mont Doré (Suïssa). FNC-ANC.

⁸⁹ Carta de J. Ventosa a F. Cambó, 14 de juliol 1938, des de Brussel·les. FNC-ANC.

⁹⁰ F. Cambó, *Meditacions. Dietari*, op. cit., p. 142.

⁹¹ Francesc Cambó, idem., p. 228.

se li ofereixi en condicions d'eficàcia: tal volta, diu, fóra millor no entrar en el govern en la primera etapa, car el més probable fóra que els seus fracassos em preparessin una situació millor i més forta». Però, Cambó discrepava d'aquesta tàctica: « Jo crec que has d'acceptar el poder si se t'ofereix amb un mínim de condicions de decorum i d'eficàcia. Esperar que fracassin els altres perquè preparin millor la teva actuació fóra un greu error: l'economia i les finances espanyoles podran redreçar-se molt més fàcilment si s'empunyen a la primera hora, car una mala gestió inicial podria ésser funesta».⁹²

Però Ventosa mai no fou cridat al govern per Franco i poc a poc se'l va anar marginant políticament. Temps després, Cambó recordarà al seu *Dietari* que durant els primers mesos de la guerra Joan Ventosa era molt considerat pels militars i que sovint el cridaven per demanar-li consell. «*La Junta de Burgos el tractava com es tracta un superior i Nicolás Franco el consultava sovint*».⁹³ Però després, el seu paper polític començà a minvar: «*Franco ja no contesta les seves lletres*». Ja no el consultaven, ni menys encara l'escoltaven. En opinió de Cambó, el problema era que els falangistes «*li tenen posada proa*».⁹⁴ I així, cap a finals del 1937 deixà de sonar el seu nom com a possible ministre de Franco i es va dir que havien estat Ramón Serrano Suñer i el mateix Nicolás Franco els qui impediren que Joan Ventosa i Calvell fos ministre d'Hisenda del primer govern de Franco, el format el 30 de gener de 1938.⁹⁵

Ja acabada la guerra, Francesc Cambó al seu *Dietari*, rectificarà un xic aquestes consideracions que responsabilitzaven només als falangistes en la marginació política de Ventosa. Cambó reconeixia que, malgrat els suport i les pressions de certs sectors del món dels negocis espanyols per a que Ventosa fos ministre d'Hisenda, «*Franco i els seus no han pensat un sol moment a cridar-lo*».⁹⁶ El 12 d'agost de 1939, Francesc Cambó començava a entendre molt millor les causes de la desgràcia política de Joan Ventosa: «*Jo estic convençut que la seva exclusió de funcions en què excel·liria no és motivada ni pels seus antecedents catalanistes, ni sisquiera per l'esperit d'enveja i de recel, que tan fortament actua avui a Espanya: crec que és deguda a una llei inflexible a què són sotmeses totes les dictadures. (...) I és que els règims totalitaris, per la pròpia natura, han d'ésser més exclusivistes cada dia. La seva política ha d'ésser més intransigent i més dura i per a realitzar-la no es pot prendre cap home que no s'hagi lliurat en cos i ànima, per convicció o amb hipocresia, al partit i al dictador. Això explica l'eliminació de Ventosa que durarà tant com el règim es senti fort*».⁹⁷

Com hem intentat explicar, de la correspondència establerta durant la Guerra Civil entre els dos principals dirigents de la Lliga Catalana se'n desprèn que el

⁹² Ídem. La cita és del 27 de novembre de 1937.

⁹³ Ídem, p. 323.

⁹⁴ Ídem.

⁹⁵ «*Amado porta les finances públiques camí de la catàstrofe. El Generalíssim volia confiar-ne la direcció a Ventosa; la Falange oposà el veto... i el generalíssim capitulà*», F. Cambó, *Dietari*, op. cit., p. 323.

⁹⁶ Ídem., p. 696. El comentari és del 30 de desembre de 1939.

⁹⁷ Ídem, pp. 602-603.

seu suport a la causa dels militars rebels estava motivat tant per una clara convicció política i ideològica com per la conveniència pràctica. Durant els primers mesos del conflicte, Francesc Cambó i Joan Ventosa foren uns col·laboradors quasi necessaris pels militars colpistes, atès que no sols eren uns grans experts en qüestions financeres sinó que també tenien uns excepcionals contactes amb el món polític, bancari i empresarial europeu. A més, els dirigents catalanistes eren també molt útils a la «Junta de Burgos» perquè eren dels pocs que podien organitzar uns eficients serveis de propaganda política de la seva causa a nivell internacional —l'Oficina de París.

Era evident que els polítics catalanistes amb les gestions, activitats i ajuts que hem explicat pretenien situar-se bé davant els militars per quan, tal vegada acabada la Guerra Civil, es procedís a la configuració del «nou règim». Volien esdevenir uns polítics imprescindibles en la nova situació. Com hem vist, les aspiracions de Joan Ventosa arribaven fins i tot a una hipotètica presidència del govern. Així, en els mesos inicials del conflicte, Cambó i Ventosa arribaren a tenir tal seguretat de la seva posició política com per a comentar amb Franco i els membres de la «Junta Técnica del Estado» com hauria d'esser «el futur polític de Catalunya» i, fins i tot, qui podria ser el seu «governador general».

Ara bé, la prolongació de la guerra, el procés de concentració de poders en la persona del general Franco i la creixent influència dels grups més feixistes, va anar en contra de les aspiracions de Ventosa i de Cambó. A mitjans de l'any 1937 començaren a comprovar que cada cop se'ls consultaven menys coses, que se'ls necessitava menys i que perdien influència: ja no eren els col·laboradors imprescindibles. Després de les tres entrevistes de Ventosa amb Franco que hem comentat —les de octubre, novembre i desembre de 1936—, el polític catalanista mai més fou cridat a conferenciar amb «el Generalísimo».

En acabar el conflicte, els màxims dirigents de la Lliga Catalana es trobaren en una situació de notable perplexitat. Si bé havien guanyat la guerra, la solució política que s'imposava a Espanya no era la desitjada. El nou règim era una dictadura personal que prenia un notable caràcter totalitari i feixistizat, sense que ells tinguessin ni presència, ni influència política. Els emplenava un sentiment de gran frustració. Havien estat utilitzats quan se'ls necessitava i després eren progressivament ignorats i marginats. I, a més, no havien aconseguit de Franco i dels nous governants que s'aturés l'hostilitat envers el catalanisme i fins i tot contra la llengua i la cultura catalanes. Les llargues converses de Joan Ventosa amb el general Franco, els seus «plans» de futur per a Catalunya i per a Espanya havien quedat en un no res. L'any 1939 Joan Ventosa va comprovar amargament com, malgrat tots els mèrits adquirits durant la guerra, continuava essent un polític sospitós que havia de fer-se perdonar el fet d'haver estat catalanista.